# Ако заборавим тебе, чудесна плането

Варлам Шаламов: **Приче са Колиме**, БИГЗ, Београд, 1985.

Сричући слова непојамне а сопствене carmen horrendum одсудном благошћу молитве, затвореник **Прича са Колиме**, никад довољно признати песник, Варлам Шаламов, описује смрт песника (по свему Осипа Мандељштама) у причи **Шери-бренди**, бележи: „Живот је у њега улазио сам, као силник; он га није звао, али живот је ипак улазио у његово тело и његов мозак, као песме, као надахнуће. Први пут је потпуно схватио значење те речи. Песме су биле она животодавна снага од које је живео. Управо тако. Он није живео због стихова, он је живео од стихова. Сада је било тако очигледно, тако опипљиво јасно да је управо надахнуће било живот: пред смрт му је било суђено да сазна да је живот био надахнуће, управо надахнуће". Уз дефиницију Достојевског, из једног другог мртвог дома, да је човек биће које се на све може навикнути овај Шаламовљев опис донекле омогућава проходност читаоцу кроз пакао тема **Прича са Колиме**. Јер збиља, основни проблем са којим се Шаламовљев читалац сусреће јесте: како прихватити директност сведочанства о историји те „надграђње бруталности", како разумети и помирити се са могућношћу и разноврсношћу „живота" јунака **Прича са Колиме** на нивоу на који их је спустило лудило фанатичног уједначавања усрећивања пред будућношћу без класа, ратова и богатства.

Постоји једно реторско питање које се увек изнова поставља поводом дела какве су **Приче са Колиме** Варлама Шаламова: Где завршава „живот" и где почиње литература? **Приче са Колиме** нудиле би, на први поглед, циничан одговор по којем би Стаљинови логори били место тог разграничења; наравно, са „конформистичких" етичких стандарда човека савремене цивилизације. Јер, ако „живот" у смислу непрестане потврде човекове чежње за многострукошћу избора и престаје, одљуђује се на леденим просторима Колимских логора; он, ипак, учи нас Шаламов, наставља да постоји у чудесним спорама чезнући за својим старим обликом у којем ће опет спојити свој биолошки и етички облик, у којем ће опет бити „заразан". Право питање за савременог читаоца, читаоца иза кога стоји поражавајуће искуство логора XX века и исто тако поражавајуће искуство маргинализације и медијске потрошивости писане речи, гласило би: Где завршава литература? Андреј Сињавски, на почетку текста „Материјал за обраду" (који је у нашем издању послужио као један од поговора; уз текстове Иване Вулетић и Александра Бадњаревића) покушава да одговори и на то питање. Одговор је, наравно, поражавајући. Литература завршава управо тамо где завршавају и, у очају одсечене, људске шаке из једног од логорашких митова: у лажној бури људске равнодушности на чијим просторима се сустижу и потиру таласи трговачких рачуна.

Варлам Тихонович зна за ту врсту опасности. Бура читаочеве равнодушности је природни механизам одбране сопственог интегритета, много више од шићарџијског „пребијања рачуна" савести и личног конформитета — она је израз немогућности савременог човека да живи (а читалац хоће и да живи и да ужива) суочен са искуством моралне и биолошке трулежи цивилизације Гулага. По сведочењу савременика, Варлам Тихонович је веровао, како сведочи Генадиј Ајги, да је за своје приче нашао „савршену форму". То би значило форму у којој ће читалац без злурадости или морбидног ужитка моћи да се одупре непрестаној жељи за заборавом (да рачуне општељудске савести и личног конформитета плаћа засебно) и издржи, из странице у страницу, суочавање са наличјем прихваћеног система вредности, са наличјем сопствене стварности. Шаламов, који је у Стаљиновим логорима провео преко двадесет година, знао је да његове **Приче са Колиме**, на известан начин, нису од овога света маколико биле његов директни производ; да оне стижу с оне стране егзистенцијалног, с оне стране могућности живљења, с оне стране изразивог, вероватног. Јунак аутобиографске прозе **Воз**, при крају **Прича са Колиме**, враћајући се „на континент" после вишегодишњег робијања каже: „Све је било уобичајено: сирене локомотива, вагони у покрету, милиционер, пијаца у близини станице — као да сам сањао дугогодишњи сан и да сам се тек сада пробудио. И уплашио сам се, пробио ме хладан зној. Уплашио сам се због страшне човекове снаге, жеље и способности да заборавља. Видео сам да сам спреман да заборавим све, да једноставно избришем двадесет година свог живота. И то каквих година! И када сам то схватио победио сам самога себе. Знао сам да свом памћењу нећу дозволити да заборави ништа од онога што сам видео. Смирио сам се и заспао." Ту врсту мира наменио је Шаламов и својим читаоцима. Заспати али не заборавити. Мора и апокалиптичка слика Колиме припадају дањем светлу а не, како смо веровали за досадашње литераризоване визије пакленог, свету фантастичке књижевности. Тако се приближавамо разумевању „савршене форме" Шаламовљевих прича. (Разумевању које је добрим делом омогућено званичким преводом И. Вулетић и Д. Михаиловића.)

Шаламов је, дакако, писац реалистичког поступка. Оног поступка који би да нас заскочи „животношћу", који би да црпе из живота и враћа „животу". Али, грубом фалсификовању тог принципа Шаламов је довољно присуствовао а да би га прихватио без двоумљења. Коначно, оно што Шаламов има да нам исприча већ превазилази натуралношћу све што би му у традиционалној реалистичкој литератури поступком тек требало прибавити. Напротив, ваљало је наћи начин на који би се могао „живот" унижен фантастичним могућностима најсировијег натурализма довести у раван „обичне" приче. Управо тако, тајна Шаламовљевог приповедања могла би се можда назрети у одлуци да исписује литературу у најбољој традицији реализма, непретенциозно и с филигранским осећањем мере, и да при томе, привидно парадоксално, његов приповедачки свет своју уверљивост црпе не из живота већ из литературе. Стрпљење и случајност, два темеља на којима почива свет Шаламовљевих јунака, потврђују се тако у безброј варијација обесмишљене борбе за опстанак у свету у којем „смрт није нимало гора од живота" кроз познате обрасце, реминисценције, алузије, омогућавајући читаоцу да само захваљујући њиховој литерарној препознатљивости издржи шокантно упознавање са новим и новим детаљима једне беспримерне и невероватне историје бешчашћа. Пред читаоцем тако дефилује ледена поворка робијаша који одсецају делове тела, копају злато за новог човека у води — док се приповедач све време труди да говори о срећи, судбини, поновљивости, игри, случајности, нади обичности, стереотипу, подударности. Морамо се онда запитати да ли је то тек инсистирање на циничном парадоксу или успешан проналазак „савршене форме" којом ће се истовремено читаоцу омогућити проходност кроз слике колимског пакла и постићи упечатљивост која га као и јунака прозе „Воз" обавезује да не заборави. Не, поуздано не само то. Шаламов није од оних приповедача који су живели за приче — он је живео од прича у које је живот улазио сам као домаћи, као патуљасти силник, као надахнуће. ■

Предраг Марковић